

Yayın ilkeleri, izinler ve abonelik hakkında ayrıntılı bilgi:

E-mail: bilgi@uidergisi.com

Web: www.uidergisi.com

KİTAP İNCELEMESİ

Jan H. Kalicki ve David L. Goldwyn (der.), Energy and Security Toward a New Foreign Policy Strategy

Volkan ÖZDEMİR

Uppsala Üniversitesi, Uluslararası Çalışmalar Programı

Bu makalenin tüm hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği'ne aittir. Önceden yazılı izin alınmadan hiç bir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Aksi belirtilmediği sürece *Uluslararası İlişkiler*'de yayımlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Energy & Security Toward a New Foreign Policy Strategy

Jan H. Kalicki and David L. Goldwyn (der.)

Washington, D.C.: Woodrow Wilson Center Press, 2005, 604 sayfa.

Hazırlayan: Volkan Özdemir*

Jan. H. Kalicki ve David L. Goldwyn tarafından derlenen *Energy & Security: Toward a New Foreign Policy Strategy (Enerji ve Güvenlik: Yeni Bir Dış Politika Stratejisine Doğru)* başlıklı bu kitap, uluslararası ilişkiler literatüründe son yıllara kadar geleneksel olarak birbirinden ayrı ele alınan enerji güvenliği ve dış politika kavramlarının daha fazla birlikte düşünülmesi gerekliliğinin altını çizmektedir. Bu bağlamda, kitabın genel amacı diplomasiyi yüksek siyasetiyle (*high politics*) enerji sektörünün teknik alanı arasında akademik bir köprü kurmak şeklinde ortaya çıkmaktadır. Enerjiyi ülkelerin dış politika stratejileriyle ilişkilendirme gereksinimi küreselleşen dünya iktisadi ve siyasi sisteminde açık bir zorunluluktur. Bunun temel sebebi ise enerjinin, sanayiden güvenliğe kadar birçok gelişmeyi daha ayrıntılı şekilde kavrayabilmemiz açısından ilgili tartışmaların temelinde yer alan bir özelliğe sahip olmasıdır.

İşte bu doğrultuda, sözkonusu çalışmanın özgünlüğü konuya yaklaşımının hem yapısal çerçevede olması hem de dünyanın enerji güvenliğine katkıda bulunan önemli bölgeler üzerinde özel incelemelere yer vermiş olmasıdır. Küresel düzlemde piyasaların enerji güvenliğiyle ilişkisi, enerji denince ilk akla gelen uluslararası örgütlerin işleyişi ve dünya enerji gelişimi ile ilgili istatistiki bilgilerin dizilişi meselenin genel boyutunu tanımlamaktadır. Kitabın birinci kısmındaki uzman yazıları yukarıda bahsedilen tartışmalara yoğunlaşmaktadır. Örneğin Daniel Yergin tarafından kaleme alınan "*Energy Security and Markets*" (Enerji Güvenliği ve Piyasalar) başlıklı makalede enerji, dünya ekonomisinin belkemiği olarak tanımlanmakta ve sanayi toplumunun belirmesinden bu yana enerji sistemlerinin çatışmalarda temel bir hedef olarak görüldüğü vurgulanarak enerjinin bir çok alanla alakasının altı çizilmektedir. (s. 60) Ayrıca bu yapıt Rusya-Avrasya, Orta Doğu-Afrika, Pasifik ve Amerika hakkında barındırdığı incelemelerle bölgesel çalışmalara ağırlık verenler için çok değerli bilgiler içermektedir. Robinson West, Gordon Shearer ve Paul F. Hueper'in makalelerinden oluşan Orta Doğu ve Afrika bölümünde adı hammadde zenginliğiyle anılan bu böl-

* Uppsala Üniversitesi Uluslararası Çalışmalar Programı Yüksek Lisans Öğrencisi.
ULUSLARARASI İLİŞKİLER, Cilt. 4, Sayı 13, Bahar 2007, s.159-164

gedeki petrol siyasetine dair ufuk açıcı yaklaşımlar sergilenmektedir. Mesela, Körfez Bölgesine odaklandığı çalışmasında Robinson West OPEC'in Irak'ın petrol piyasalarına yeniden dönüşü sorununu nasıl halledeceğini ve uzun vadede Irak'ın Suudi Arabistan'ın şimdiki konumunu alıp alamayacağı meselesini irdelemektedir. Makalesinde West, Irak'ın gelecekte Suudi Arabistan'ın rolünü üstlenmesi arayışlarının aslında bir hayal ürünü olduğunu iddia etmektedir. (s. 217) Pasifik bölgesi için Çin ve Kuzeydoğu Asya'yı inceledikleri ortak makalede Amy Myers Jaffe ve Kenneth B. Medlock III, iç kaynakları yeterli bir Çin'in net petrol ithalatçısı duruma evrilme sürecini ve bunun gerektirdiği dış politika tutum değişikliğini masaya yatırmaktadır. Willy H. Olsen, Shirley Neff ve Luis Tellez Kuenzer ise Amerika kıtasının enerji sorunsalını dış politika ile ilişkilendirmektedirler. Bütün bu tartışmalar ekseninde sonuç kısmında devletler ve dahası dünya için yeni bir enerji güvenliği stratejisini belirlemede belirleyici olan teknolojik gelişim, yönetişim, sürdürülebilir kalkınma ve iklimsel değişim gibi çok boyutlu konuların harmanlanmasıyla birlikte enerji güvenliğinin küresel düzenin vazgeçilmez bir odağı olduğu vurgulanmaktadır. Geçmiş yıllarda yalnızca petrolle özdeşleşen ve basitçe güvenilir, sürdürülebilir, çeşitli ve yeterli miktarda kaynağın makul fiyatlarla temini anlamına gelen enerji güvenliği kavramının, artık bütünsel altyapı, aktarım, rafineri ve işleme platformları gibi alt kategorilerle birlikte ele alınarak çok boyutlu bir görünüm arz ettiği işlenmektedir. Kitapta, bunlara ek olarak rolü giderek etkinleşen doğal gazın da artık bu genel tanımlamanın vazgeçilmez bir unsuru olduğu vurgulanmaktadır. Petrol ihraç eden ülkeler arasındaki OPEC benzeri bir örgütsel yapılanmanın doğal gaz satıcısı ülkeler arasında da kurulabilmesi ihtimalinin ortaya çıktığı ifade edilirken, buna gerekçe olarak da dünyadaki doğal gaz tüketiminin 1970'li yıllardan günümüze kaydetmiş olduğu büyük artış verilmektedir. Öyle ki, 2030 yılına kadar dünya toplam enerji kullanımında doğal gazın oranının kömür tüketimini sollayarak, petrol tüketimine yaklaşacağı Adam E. Sieminski tarafından hesaplanmaktadır. (s. 25) Çevre dostu olması ve elektrik üretiminde daha çok oranda tercih edilen bir hidrokarbon oluşu nedeniyle küresel alanda doğal gaz piyasasının artık küçümsenmemesi gerektiği Donald A. Juckett ve Michelle Michot Foss tarafından kitabın son bölümünde yer alan ortak makalelerinde ifade edilmekte, bununla birlikte küresel bir gaz piyasasının kurulmasının önündeki engeller altyapı ve keşif için yetersiz yatırım, siyasi düzenleyici eksiklik ve liderlik yoksunluğu olarak sıralanmaktadır. (s. 531-553).

İktisadi devlet yönetimi tekniklerinin ulusların dış politikalarında artarak yer tuttuğu karşılıklı bağımlılık paradigmasında enerji, rasyonel anlamda iktisadi çıkar artırımını için kendi içinde bir amaç değil daha

geniş stratejik hedefler için bir araç olarak görülmektedir. Enerji ihracatçısı ülkelerin bu ekseninde enerji ve dış politika stratejileri arasında bir bağ kurdukları açıkken, enerji ithalatçısı ülkelerin sözkonusu alanda henüz yeterince mesafe katetmediği anlatılmaktadır. OPEC ülkelerinin geçmişte olduğu gibi, enerjiyi bir dış politika baskı aracı olarak kullanma eğilimlerinin giderek başka devletler (özellikle Rusya) tarafından paylaşılmakta olduğu bir ortamda Avrasya coğrafyasının önemi ve geleceği tartışmaları kitapta önemli bir yer işgal etmektedir. Kitabın Rusya ve Avrasya bölümünde Julia Nanay'ın Hazar Denizi ve Rusya'nun enerji gelişimini incelediği kısmını Kalicki ve Elkind'in Avrasya kaynaklarının taşınmasına ilişkin gelecek projeksiyonları ve Palacio'nun gaz piyasalarının reformu ve bunun Avrupa enerji güvenliği üzerine yansımaları takip ediyor. Bu akademik makalelerin sonunda ise, Rusya Federasyonu eski Enerji Bakanı ve Dışişleri Bakan Yardımcısı Viktor Kalyuzhny'nin bir bürokrat olarak sözkonusu gelişmeleri Rusya açısından değerlendirdiği yorum kısmı da okuyucular için farklı bir bakış açısı sunuyor. Kalyuzhny enerji güvenliğinin Rusya açısından en az Batılı müdavillerinin ona yüklediği anlam kadar önemli bir mesele olduğunun altını çizerken, dış güçlerin Rusya'nın kendi bölgesi olarak gördüğü Avrasya coğrafyasındaki adımlarıyla boru hatları sorununu Rusya karşıtı bir şekilde politize ettiğinden yakınıyor. (s.193)

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bilhassa Hazar bölgesindeki enerji zengini yeni bağımsız devletlerin sahip oldukları kaynakları dünya piyasalarına nasıl ulaştırabilecekleri ve bu bağlamda boru hatları siyaseti bölge ülkelerinin olduğu kadar -ve hatta daha fazla- küresel güç odaklarının da temel endişe kaynağı haline gelmekteyken, bu paylaşım sorununun büyük devletler arasında olası bir işbirliğiyle çözülebileceği fikri de ortaya atılmıştır. Burada en önemli oyuncuların ABD ve Rusya olduğunu belirtmekte de büyük yarar vardır. Nanay makalesinde ABD'nin 11 Eylül saldırıları akabinde özellikle 2002-2003 yıllarından başlayarak gözle görülür bir üretim artışı kaydeden Rus petrol sektörünü ABD enerji güvenliğine katkıda bulunabilecek bir alternatif olarak ele aldığını ileri sürmektedir. (s. 127) Büyük oranda petrol ithalatına bağımlı olan ABD ekonomisinin enerji ihtiyacını genellikle siyasal olarak istikrarsız olan Orta Doğu ve OPEC ülkelerinden tedarik ettiğinin, Rus petrolünün ise bunlara bir alternatif olmasa da arz çeşitliliğini kolaylaştırıcı bir potansiyelde olduğunun altı çizilmektedir. Aslında gaz sektörünün aksine Rusya'da özel petrol şirketlerinin bu sektöre gerekli teknolojik yenilikler getirerek, Rusya'nın petrol üretim kapasitesini yüksek oranda artırdığı ve bu gidişle 2008 yılında Suudi Arabistan'ı geride bırakarak dünya petrol üretiminde ilk sırayı alacağı hesaplandığında bu beklentinin mantığı ortaya çıkmaktadır. Ancak, 2003 yılında

Rusya'nın önde gelen işadamlarından Hodorkovsky'nin tutuklanması sonrasında Yukos şirketinin kamulaştırılması ve Rus özel petrol şirketi Lukoil'in de devlet güdümünde hareket etmesi gibi olayların ABD'yi tedirgin ettiği de belirtilmektedir. Zaten, son zamanlarda yaşanan gelişmeler kitaptaki bu görüşlerle paralel bir görünüm sergilemektedir. Örneğin, Rusya'nın Gazprom tekelinde bulunan doğal gaz sektöründe enerjiyi "Yakın Çevre"sinde yer alan komşularının kendi etki alanından kurtarma girişimlerine karşı bir silah olarak kullanması iki ülke arasındaki gerilimin temel nedenini oluşturmaktadır. Sırasıyla Gürcistan ve Ukrayna'da meydana gelen Gül ve Turuncu Devrimleri bu ülkelerin Batı yönelimlerini perçinlerken, bu eğilimler Rusya'nın arka bahçesi olarak değerlendirdiği bu alandan geri çekilmesi anlamına geleceği için Rusya elindeki enerji kozunu dış politika aracı olarak görmektedir. Bu da ister istemez Rusya'nın enerji sağlayıcısı ülke olarak güvenilirliğini büyük miktarda gaz sattığı Avrupa pazarlarında sarsmaktadır. Mevcut doğal gaz ihtiyacının yarısından fazlasını Rusya'dan sağlayan AB ülkelerinin enerjide AB-dışı kaynaklara bağımlılığının 2030'lu yıllarda daha da yükseleceği düşünüldüğünde, hem ABD'nin hem de AB'nin Rusya-dışı olası tedarikçilere yönelmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu durum ise, iki aktörü alternatifin alternatifine yani Hazar bölgesi enerji kaynaklarının geliştirilmesine itmektedir. 1990'lı yıllardan bu yana ABD tarafından dile getirilen "çoklu boru hatları" stratejisinin ilk ürünlerinin Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hatlarıyla gerçekleştirilmeye başlandığı göz önüne alınırsa, ABD ve AB'nin Rusya ile enerji ortaklığı arayışlarının artık gerilerde kaldığı iddia edilebilir. Her ne kadar ABD dünya enerji güvenliği için kaynakların çeşitlendirilmesi stratejisinin Rusya karşıtı değil, tekelleşmeyi kırmak için olduğunu söylem bazında belirtse de, Rusya tarafındaki algılama bunun pek de böyle olmadığı izlenimini uyandırmaktadır. Rusya Sovyet yönetimi zamanından kalma mevcut Güney-Kuzey boru hatları istikametini savunurken, ABD'nin Doğu-Batı enerji koridorundaki ısrarı devam etmektedir. Bölge ülkelerinin kaynaklarını piyasalara farklı yollardan ulaştırması ekonomik kalkınmalarına ve dolayısıyla bölgenin istikrarlı bir hale kavuşarak terörizm, kaçakçılık, uyuşturucu trafiği gibi tehlikelere göğüs gerebilmesine de yol açabilecektir. Bu bağlamda, Batı "kazan-kazan" formülüne dayalı bir işbirliği anlayışını birçok ortak güvenlik endişesini paylaştığı Rusya'ya kabul ettirmeye çalışırken, Rusya'nın bu tür bir gelişmenin özellikle ABD'nin kendi arka bahçesindeki etkinliğini artıracığından kuşkulananarak bu işbirliği söylemini "sıfır toplamı bir oyun" (*zero-sum game*) anlayışıyla kuşkuyla karşılayacağını söylemek zor olmayacaktır.

Fakat, burada Nanay'ın da altını çizdiği gibi ABD'nin Hazar enerji kaynaklarının geliştirilmesinde asıl amacının ne olduğu sorusu hayati önem taşımaktadır. ABD için ilk hedef kuşatma politikası güttüğü İran mı, Soğuk Savaş mantığının canlanması ekseninde Rusya mı yoksa ekonomik büyümesiyle kendisine yakın gelecekte meydan okuyabilecek olan ve enerji gereksinimi hızla artan Çin midir? Dahası ticari mantıkla hareket eden petrol şirketleri ABD'nin değişen stratejilerine ne ölçüde uyum sağlayabilecekler? (s. 143) Dünya siyasetine topyekün değil de, ikili münasebetler çerçevesinde bakılırsa, ABD-Rusya arasında bu alanda bir işbirliğinden bahsetmek yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı pek gerçekçi görünmemektedir. Ancak, ikiden fazla aktörlü ve çok seviyeli bir oyun ekseninde enerji konusunda Avrasya odaklı bir analiz yapmak karmaşıklaşmaktadır. Bütün bunların da ötesinde, Hazar bölgesinin özgün konumu da dikkat çekmektedir: Dünyadaki geri kalan önemli enerji merkezlerindeki devlet kontrolünün aksine Hazar bölgesi kaynakları özel sektöre yatırım imkanı sunarak farklılaşmaktadır. Çokuluslu petrol şirketlerinin işletmeci olarak faaliyet gösterdiği bu bölgede devlet çıkarlarının yanında özel şirketlerin menfaatlerini de düşünmek gerekmektedir. Kaynakları işletmenin ekonomikliği piyasaların tepkisine ve petrol fiyatlarına bağlı olarak çeşitlilik gösterebilirken, genellikle Batı devletlerinin çıkarlarıyla benzerlik arz eden özel sektör yatırımlarının Avrasya bölgesi enerji güvenliğini ne kadar sağlamlaştırabileceği ve gelecek gelişmeleri ne kadar etkileyebileceği açık bir soru işareti olarak kalmaktadır.

Çeşitli alanlar arasındaki karşılıklı etkileşimin fevkalade artmakta olduğu küreselleşen dünyanın ekonomik ve siyasal sisteminde, enerjinin birçok sektörle olan ilişkisi nedeniyle ulusların dış politika stratejilerinde önemli bir merkezde bulunmasının gerekliliğinin altını çizen bu kitap; enerji, güvenlik, dış politika kavramları arasındaki kesişim üzerine düşünen ve bunu daha rahat anlamaya çabalayan okuyucular için önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Gerçekten de birçok sorunun merkezinde yer alan enerji meselesi bireysel güvenlikten küresel güvensizliğe kadar geniş bir yelpazede karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki, yeni dünya düzeninde tehlikeler yerel seviyede terörizmden ulusal seviyede istikrarsızlık ve yolsuzluğa, uluslararası ilişkilerde çatışmadan küresel alanda açlık ve çevresel bozulmaya kadar birbirleriyle alakalı bir durum arz ederken, bu tür eski ve yeni tehditlerle mücadelede enerji odaklı yeni bir strateji geliştirmek açık bir zorunluluk teşkil etmektedir. Bunların dışında, kitabın literatüre olumlu katkılarına rağmen, fazlasıyla ABD odaklı olması ve öncelikle ABD'nin enerji sorunlarını kapsamı belki de bu çalışmanın en önemli zaaflarından birisidir. Buna rağmen Lee H. Hamilton'un bu eser için önsözde yapmış olduğu yorum kitabın önemini başlıbaşına ortaya koymaktadır. "Kapsamlı bölgesel analizler-

den sonra bu çalışma 'sert' ve 'yumuşak' güç unsurlarını birlikte içeren yeni bir enerji güvenliği stratejisi önermektedir."

İçinde bulunduğu darboğaz ve enerjide dışa bağımlı yapısı dikkate alınınca, Türkiye'de de bu alan üzerine çalışmaların yoğunlaşması, enerjinin Türk Dış Politikasında nasıl bir boyuta sahip olduğu ve bu enerji-kaynaklı sorunlardan nasıl çıkılması gerektiği üzerine daha fazla düşünülmesi gerekmektedir. Unutulmamalıdır ki, Türkiye enerji gelişmelerinin ortasında yer alan bir ülke olarak bu tür analizleri yapmama lüksüne sahip değildir. Bu suretle, Türkiye'nin de içinde bulunduğu Avrasya coğrafyasının enerji güvenliği sorunsalına ayrıntılı yaklaşımı nedeniyle bu kitabın ilgili bölümünün dikkatlice incelenmesinde fayda vardır. Kanımca, Türkiye gerek akademik düşünce kurumları, gerekse bürokratik kuruluşları olsun sahip olduğu zihinsel altyapıyı müşterek bir çatı altında birleştirerek enerji, güvenlik ve dış politika etkileşiminde etkin ve ortak bir planı üretmek durumundadır. Bu kitap işte bu ortak aklın yaratılması için politikacısından bürokratlarına, öğretim üyelerinden öğrencilerine kadar her kesim tarafından ilgiyle okunması gereken bir eserdir.